

SIPOS JÚLIA BESZÉLGETÉSE TIBORI TIMEÁVAL¹

„KÖZÖS TANULÁSI FOLYAMAT, AMELY BEARANYOZZA AZ EMBER ÉLETÉT”

Timea, ha rád gondolok, akkor a közösség szó jut eszembe – pátosz és ideológia nélkül –, inkább evolúciós értelemben. Számodra evidencia, hogy az ember társas lény, nekünk valóban szükségünk van egymásra és valamiféle értékközösségre. Jól érzékelem ezt? Ez az attitűd vajon családi háttérből fakad, vagy más a gyökere?

Van családi gyökere is, de sokkal inkább egy sajátos élethelyzettel függ össze. Édesanyám nagyon korán beteg lett, és engem a nagyszülők neveltek. Ebben az együttélésben valami egészen különleges szeretet, megértés és odafigyelés vett körül. Nemcsak engem, de a többi családtagot is, mert többen voltak elesettek, betegek. Nemcsak az jelentett nagyon nehéz élethelyzetet, hogy az én fiatal édesanyámról pillanatok alatt kiderült: menthetetlen tüdőszarkómája volt. Ez a betegség – amely nála 1955-ben kezdődött – abban az időben kezelhetetlen volt, és javuló fázisokkal ugyan, de 1959-ben édesanyám meghalt. Én akkor voltam kilencéves. Az ő betegsége mellett azonban a családon belül is az ápolásnak, gondozásnak, ugyanakkor az értelmes életnek nagyon szép együttese volt, ami azt jelentette, hogy az én felmenőim a siránkozást, a köldöknézést nem nagyon ismerték. Azt viszont igen, hogy a feladatok, a problémák azért vannak, hogy megoldjuk őket. Abszolút mindennapi vezérelvünk volt, hogy örömmel lehet dolgozni, meg amit lehet, jókedvűen, praktikusán próbáljuk megcsinálni. Ez abszolút családi minta volt.

- 1 Sipsos Júlia 2020 áprilisában Skype-on beszélgetett Timeával. A beszélgetés módszerét az élet kényszerítette ki, a koronavírus miatti távolságtartás. A beszélgetésnek két célja volt, egyrészt gazdagítani kívántuk vele a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézetében többek között Timeával 2009 tavaszán életre hívott 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely szakmatörténeti gyűjteményét (lásd: <https://20szazadhangja.tk.mta.hu/szakmatortenet/>), másrészt, Timea előtt jól eltitkolt szándékkal, jelen köszöntő kötetbe szántuk. A rövidített és szerkesztett változatot adjuk most közre.

Hol volt ez, hol éltetek?

Én Békéscsabán születtem, és onnan költöztünk el édesanyám halálát követően Debrecenbe, ahová viszont az apám mélyen kötődött, diák is ott volt. A debreceni civis élet soha nem vált sajátommá. A konzervatóriumi lét – zenésznek indultam – viszont azt jelentette, hogy egész nap együtt voltunk. A kis csoport, a közös élmény meghatározó volt. Innentől már Méreit idézhetnénk: az együttes élmény valami olyan fenséges dolog az ember életében, akár fiatal, akár idősebb, amit – és ha ez különösen a zenén keresztül érinti meg – nem lehet aztán felülrni.

A zenei képzés számodra milyen hangszert jelentett?

Zongorát, fuvalót és éneket. Három szakon végeztem, úgyhogy amikor „sok száz évvel ezelőtt” érettségiztem – és most jókat mosolygok a sopánkodó diákokon –, a közismereti tárgyakon kívül 13 zenei tárgyból érettségiztünk.

Akkor a zenétől, a konzervatóriumból végül is logikus út vezetett a Művelődéskutató Intézet irányába? Hogy volt ez?

Azért előtte volt egy pályaválasztási kudarcom, nevezetesen énekelni szerettem volna a Zeneakadémián. Egy 18 éves lány hangja azonban még nem érett erre a megterhelésre, és egy évet fel kellett volna járnom előkészítőre, amire a szüleim, akik virtigli pedagógusok – apám egyetemi tanár volt, történész – úgy ítélték meg, hogy van egy lineáris fejlődés: „tessék a középiskolát követően továbbmenni egyetemre”. Én természetesen ellenálltam, mondván, pedagógus nem leszek. Elmentem népművelés–könyvtár szakra, mellette persze muzsikáltam meg kórusba jártam, a híres Gulyás György Kodály-kórusába, meg még egy másik kórusba is, szóval mindent csináltam. Ez az éjjel-nappalos üzemmód, amely mindig egyszerre volt tudásszerzés, zenélés meg egyéb színpadi szereplések, nagyon jó volt, mert kellő önismeretet adott. Kiderült, mire igazán éretté váltam, hogy valóban mik az erősségeim és a gyengeségeim. Úgyhogy Debrecenben is a zene és a kisközösségek óvtak-védtek, emellett persze jártam a magam útját, mert a közösség megengedte ezt a szabadságot. Cserébe rám mindig lehetett számítani. Mert egy csomó mindent megoldottam gyorsan, praktikusán, viszont ha arról volt szó, akkor egy kicsit elvonulhattam.

Ezután hogyan kerültél Budapestre, hogyan jött ez a másik nagyon nagy állomás?

A végzés után az egyetemre kerültem, kutatói státuszba, Durkó Máttyás mellé, és közben elkezdtem a kiegészítő népművelő szakot. Ennek eredményeként következett a kétévi pedagógiai kutatócsoport; már akkor is MTA pedagógiai kutatócsoportban dolgoztunk. Egy recepciós vizsgálatnak voltam az asszisztense Durkó Máttyás mellett. Itt hát azért összekapcsolódott az irodalom, az irodalmi

befogadásvizsgálat egy nagyon speciális pedagógiai aspektusa és az én művészetek iránti érdeklődésem.

Két év után lejárt a kutatói szerződése, és az egyetem kézzel-lábbal ragaszkodott volna ahhoz, hogy a tanszéken maradjak tanársegédnek és mindenesnek – ahogy ez a felsőoktatás hierarchiájában működik –, azonban egy olyan egyetemen, ahol az ember apja is dolgozik, ez nagyon kiélezett helyzetet teremtett volna. Igen gyorsan, néhány hét leforgása alatt kerestem kapcsolatot a Népművelési Intézetrel, és Vitányi Iván örömmel átvett, úgyhogy december végén lejárt a szerződése, és január 3-án Budapesten voltam. Ez 1976-ban történt.

Akkor az intézet a fénykorát élte, egy megfogalmazásban „a szakmaiság egyetemessége zajlott” itt 1972-től, ami Vitányi Iván szelleméből következett, akinek jelszava a „Szakmaiság, kultúra és közösség” volt. (Horváth 2000). Te hogy látod, mi volt Vitányi Iván szerepe az Intézetben, és kikkel találkoztál ott, akik fontosak lettek a számodra?

Nagyon érdekes volt az akkori felállás, amely később is megmaradt. Egyrészt volt maga a klasszikus népművelés, amelynek osztályai az országos feladatokat látták el. Részben a szakmai irányítást, részben minősítéseket, tehát azt a klasszikus népművelést képviselték, amely valójában a tudásátadást jelentette. Képzések is folytak a területen, viszont Vitányi csoportja döntően a társadalom megismerésére, a pedagógiai módszerek, a felnőttnevelési és -képzési módszerek összehangolására állt össze, és ebben nagyon nagyszerű emberek jeleskedtek Kovalcsik Józseftől M. Kiss Sándoron át Sipos Zsuzsáig, a H. Sas Juditig, Forgács Péterig, Sági Máriaig és Andrassy Máriaig, később a kitűnő szerkesztő Török Gyöngyvérig, Józsa Péterről nem is beszélve. Sokakat említhetnék. Nem egyszerűen a névsor, hanem az az érdekes, hogyan működött a szervezet. Volt egy kettős rend. Ez Vitányi személyéből fakadt, nevezetesen, hogy bárki bármit csinálhat, szíve joga, de vigye végig. Ez volt az alapkövetelmény, és minden héten egy alkalommal – ahogyan ez a *Valóság* szerkesztőségében és más mértékadó helyeken is megtörtént – találkoztunk. Ezt Vitányi-óvodának hívták, amelyben a nagyon különböző képzettségű, nagyon eltérő érdeklődésű, de mégiscsak a politika, a világ, a társadalom mozgása iránt érdeklődő fiatalok és idősebbek együtt ültek. Ez arra volt fantasztikusan jó, hogy minden kutatási tervet megbeszéltünk, és minden tervet kíméletlenül megbíráltak.

Itt most idézek egy szöveget a munkádból, ami az intézetben folyó kutatásokat felvillantja.

„Érdekes a 60–70–80-as évek hazai kultúrákutatói kapcsán azt is megjegyezni, hogy ezekben gyakran a kultúrpolitikai direktívák ellenében egyszerre lehetett a

hagyományos kulturális értékekkel, szokásokkal foglalkozni. A társadalomtudományokban, különösen a filozófiában megerősödött az axiológia iránti érdeklődés, mely ösztönözte az értékek és értékorientációk vizsgálatát, a fogalmak újraértelmezését. Voltak ugyan survey típusú értékutatások, de többnyire egymástól függetlenül szerveződtek, és nem reflektáltak egymásra. A 70-es évek második felétől azonban a határterületek kutatása felerősödött, s ezzel párhuzamosan az elméleti viták már nem tisztázó jellegűek voltak, hanem integrálni próbálták a különféle szaktudományok eredményeit. Ebben a megváltozott helyzetben már az értékek és értékrendek egyetemesebb szempontjai kerülnek a kutatások fókuszába. (Lásd Almási Miklós, Hankiss Elemér, Huszár Tibor, Kapitány Ágnes és Gábor, Somogyi Zoltán, Vitányi Iván stb. munkáit...)” (Tibori 2018)

Neked volt-e speciális témád, vagy te csak beilleszkedtél a közösségbe, és figyeltél?

Ez úgy kezdődött, hogy először az adattárat hoztam rendbe. Már voltak kutatások, szákszámra álltak a kutatási anyagok, és mindez Augiász istállója jellegét öltötte. Ezért azzal kezdtem a résztvevő megfigyelést az intézetben, hogy elvállaltam, szépen rendbe hozom ezeket a kutatási anyagokat, erről kataszterek készülnek, a kor színvonalának megfelelően. Eközben bekapcsolódtam a beszélgetésekbe, már akkor folyt a *Kulturális blokkok Budapesten* nevű Józsa Péter-vizsgálat (Józsa 1973), amely végtelenül izgalmas volt, mert kommunikációművészettel, az ifjúság helyzetével, a különböző kulturális csoportokkal foglalkozott. Kérdőív szerkesztés, -megvitatás, próbakérdések, tehát gyakorlatilag mindenbe be lehetett kapcsolódni, és mire eltelt egy esztendő, addigra megvolt a saját témám, amivel dolgozhattam.

Elindult egy komplex befogadásvizsgálati sorozatom, amely Vitányinak a kreativitás és generatív képességek átjárása elméletén alapult. Arra voltunk kíváncsiak, hogyan tudjuk megérinteni a befogadókat eredeti művek és átírataik bemutatásával vagy reprodukciókkal a képzőművészetben, erről milyen véleményt mondanak, és hogyan teszik hozzá az ő saját élettapasztalataikat. Ebből lett a kandidátusi diszsertációm is, jóval később, miután ez a vizsgálat lefolyt. Nagyszerű emlékeim vannak, mert például a zenei átíratokban Lendvai Ernő készítette a Bartók-átíratokat, valami csodálatos volt ebben együttműködni és feldolgozni, értelmezni.

Akkoriban tudtátok, hogy azokkal a kutatásokkal, anyagokkal mi történik? Például az MSZMP KB Társadalomkutató Intézete – ahol szintén szakmai munka folyt –, köztudottan politikai döntéshozókészítő anyagokat gyártott. A ti kutatásaitok utóéletéről volt tudomásotok? Mi lett a sorsa, vagy mi lett a dolog hozadéka? Mert a művészetpedagógia vagy az andragógia, a felnőttképzés mint diszciplína csak később intézményesült.

Ez úgy volt, hogy a minisztérium háttérintézménye voltunk. Tehát volt minisztériumi megrendelés is, volt MSZMP KB-megrendelés is, ezt nem úszta meg egyik intézmény sem, de pontosan lehetett tudni. Például a kulturális blokkokkal kapcsolatban a felvételek kapcsán természetesen volt rapport a Fehér házban – mert a kulturális osztály akkori munkatársai úgy ítélték meg, hogy például a Józsa Péter által deklarált *szubkultúra* kifejezést el kellene hagyni a tanulmányból. Akkor többünket berendeltek, akik részt vettünk a munkában, hogy ezt megvitassuk, és a dolog úgy zárult, hogy nem húztuk ki a kifejezést, hanem nagyon komolyan lábjegyzeteltük, és megindokoltuk, miért használjuk.

Hogyan alakult aztán ott a pályád, meddig dolgoztál ott, és mi lett az intézettel?

Az intézet a politikai csatározások színtere lett. Hiszen Vitányi Iván attitűdjeiben ott élt a szociáldemokráciára törekvés, és főleg ennek egy sajátos, népfrontos vetülete. Emiatt állandó megfigyelés alatt éltünk, dolgoztunk. Ez nemcsak a stencilgépek szokásos, nemzeti ünnepek előtti ellenőrzését és egyebeket jelentette, hanem nagyon komolyan olvasták a kiadványainkat. Ilyen klasszikus – és ma már megmosolyogtató – akcióink voltak például, hogy mivel 100 példány felett minden kiadványra kiadói főigazgatósági engedélyt kellett kérni, mi minden kitűnő kiadványunkat 99 példányban gyártottuk le. Igen ám, de az csak később derült ki, hogy a nyomda vezetője, aki látszólag nagy készséggel szolgált ki bennünket, kőkeményen III/3-as ügynök volt. Ami neki nem tetszett, azzal berobogott a megfelelő ügyosztályra. Így aztán botrány lett például a Krassó Ági-féle kutatási részből, botrány, amikor Hankiss 1976-ban elkezdte az első értékkutatást, mert hogy miért vegzáljuk mi a munkásosztályt. 1979-ben például, amikor az egyik hullámban kérdeztem, folyamatosan a sarkunkban éreztük a megfigyelőket. Ez benne volt a mindennapi légkörben. Ugyanakkor többségünkben kiváltotta azt az egészséges reakciót, hogy egyre gondosabban végeztük a munkánkat, és nagyon ügyeltünk arra, hogy megalapozott kérdéseket tegyünk fel, hogy ismerjük a szakirodalmat, hogy legyen kitekintésünk a nagyvilágra.

Tehát ez a fajta óvatosság minőségemelkedést is jelentett?

Igen, tudniillik ha bármilyen kifogása volt a hatalomnak, például az egzisztencializmussal kapcsolatban – hogy most egy kicsit Hankisst idézzem –, akkor lehetett érdemben vitatkozni, ha az értékkutatásnál nem lehetett megcáfolni, hogy bizonyos életerzések a kérdőíven keresztül bizonyíthatóan megjelennek Kelet-Közép-Európában is.

Hogyan alakult a te személyes életed, mikor kerültél a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézetbe?

Voltak mindenféle névtábla-átfestések a minisztérium és a különböző politikai csatározások kapcsán. 1980-ban a Népművelési Intézetből kivált a Művelődéskutató Osztály, és a továbbiakban mint önálló Művelődéskutató Intézet működött. 1986-ban a Művelődéskutató Intézet és a Népművelési Intézet összevonásával megalakult az Országos Közművelődési Központ. Ezek a cégtáblafestések azzal is jártak, hogy a kutatások egyre inkább társadalomtudományi kutatásokká váltak, és láthatóan elkülönültünk a Népművelési Intézet gyakorlati munkáitól. Arról nem beszélve, hogy azért apródonként külföldi konferenciákra is eljutotunk, papereket küldtünk ki, volt megfelelő gondolatcsere. Hankiss Elemér, Józsa Péter és sokan konferenciákra jártak, nekik köszönhető, hogy ma van művészet-szociológia, művészetpszichológia, és számos más, ehhez a területhez kapcsolódó szakszociológia is kialakult. Ennek eredményeképpen mi bátran dolgoztunk, hiszen akkor már a Nemzetközi Szociológiai Társaság részévé váltunk. Összehasonlító vizsgálatok készültek például Illinois állam és Magyarország között szabadidő és időfelhasználás tárgyában, ami azt jelentette – és más kutatások is –, hogy tulajdonképpen az úgynevezett nyugati társadalomkutatásokkal hasonló módon, módszerekkel és színvonalon tudtunk dolgozni. A külföldi konferenciák azt is lehetővé tették, hogy zsákszámra hoztuk haza és fordítottuk-fordítottuk a tanulmányokat, tehát nem volt igazi időbeli eltérés az úgynevezett nemzetközi mainstream tudományos iránytól.

Végül mikor kerültél át néhányadmagaddal a Szociológiai Kutatóintézetbe?

Ez ismét egy politikai döntéssel függ össze. 1992-ben nagyon megtelt a hatalom kosara azzal, hogy Vitányi Iván létrehozta az Új Márciusi Frontot, az is ott működött, de ott voltak a liberálisok is, az SZDSZ-esek és mások, és ezt nagyon rossz néven vette a minisztérium. Így '92-re olyan feszült helyzet alakult ki, hogy március közepén egy tollvonással megszüntették az intézetet. Március 15-e előtt egy-két nappal megkaptuk az útilaput, március 31-ei zárással. És ott állt a Művelődéskutató harmincvalahány embere a teljes megsemmisülés szörnyű rossz érzésével és állapotában. A döntések egy része egyéni volt, akadtak közöttünk olyanok, akik elmentek más intézményekbe, más területre, vagy elmentek tanítani, mert képzettségük és érdeklődésük ezt lehetővé tette. Voltak, akik becsatlakoztak a Művelődéskutató Intézet különféle osztályaihoz. A Szociológiai Intézetben éppen Losonczi Ági volt az igazgató, és Vitányi Iván annyit tudott kiharcolni a minisztériumtól, hogy 12 ember státusza – akkor még fizetésről nem volt szó – átvihető a Szociológiai Intézetbe, ha befogadnak bennünket. Losonczi Ági elfogadta az ajánlatot, és április 2-ával ez a „12 dühös ember” átkerülhetett a Szociológiai Intézetbe. Nagy örömmel mentünk, és vittük a kutatásaink jelentős részét, illetve újakat is lehetett indítani.

A kandidátusidat mikor tudtad elkészíteni?

A kandidátusi disszertációm már 1988-ban készen volt, de a Vitányi-intézetben a teljesítmény sokkal inkább a minőségről szólt, semmint a papírszerzésről. Iván szintén nem tulajdonított különösebb jelentőséget a titulusoknak, és ezt az attitűdöt mi is többen átvettük. A kész dolgozat azonban már ott volt hűvös halomban, jó lett volna megvédeni. Azért ez 1992 után élesbe fordult, tudjuk, hogy gyakran a szervezésen múlik egy fokozat megszerzése. Így aztán 1993-ban szereztem meg a kandidátusimat.

A Szociológiai Intézetben volt-e olyan kutatás, amibe belekapcsolódtál, illetve ott milyen volt a társaság, a légkör, a hangulat és egyáltalán, a váltás? Gondolom, sok kollégát már személyesen ismertél...?

Többekkel dolgoztunk is együtt. H. Sas Judit tőlünk ment át a Szociológiai Intézetbe, tehát mindig élő volt a kapcsolat. Losonczi Ágival is létezett egy távoli, tisztelettudó kapcsolat. Hankiss Elemérrel meg a stábjával már korábban, lassan tíz éve dolgoztunk együtt, Neményi Marit is ismertük. Szóval nem volt ismeretlen a társaság, de mégsem volt egyszerű az élettér kinyitása, mert egy külön épületszárnyban kaptunk három szobát, oda költözött be a 12 ember. Ez a várbeli intézet... Így aztán bármi közös akció volt, átmentünk a főépületbe, mindig nagy tisztelettel és azért picit a szőnyeg szélén vártuk, hogy mi a teendő. A befogadó nyilatkozat mellett azért az intézet munkatársainak többsége azt mondta, hogy itt mindenki a szabad kutatás elve szerint dolgozik. Bármilyen téma jó, csak tessék tisztességesen végigvinni. Tehát a hangulat nagyon hasonló volt, mint a Vitányi-intézetben, arról nem beszélve, hogy komoly szakmai megbeszélések voltak, amire természetesen mi is – ugyanúgy, mint bárki az intézetből – eljártunk. Tehát az óvodaszisztéma is folytatódott, és tekintettel arra, hogy a művészetszociológiai kultúrakutatás vonalát vittük Vitányi Ivánnal és a kollégákkal, közösen gondolkodtunk Losonczi Ágival, H. Sas Judittal, Hanák Katival, tehát a munkánknak bizonyos értelemben megvolt a folytonossága.

Te óvodaszisztémának mondd, de talán inkább műhelymunka.

Később... A hetvenes években még valódi óvoda volt, mert nem lehet eltekinteni attól, hogy mi nagyon komolyan felnéztünk Vitányi Ivánra, Hankiss Elemérre, Hanák Katira, mindenkire, aki eljött támogatni, vagy bírálni a kutatásainkat. Viszont egymás között – és ebben Vitányi remekül moderált – a kemény bírálat ellenére is megtartottuk a tisztességes, emberi viszonyokat. A Szociológiai Intézetben pedig valóban műhelymunka folyt, az már a felnőttégek terepe.

Neked volt saját kutatásod, vagy bekapcsolódtál mások kutatásaiba?

Volt saját kutatásom, mert lezártam a művészetszociológiai kutatást, és átvittük a kultúrakutatást, amit több hullámban végeztünk. Kultúrakutatás, közösségkutatás, a szabadidő kutatása, ebben mindig is volt kapcsolatunk, hiszen H. Sas Judit is kutatott szabadidőt, sőt ő a hetvenes években módszertani jegyzetet írt ebből a témából. Losonczy Ági magával az időproblémával foglalkozott. Ebből a szempontból is számos segítségre számíthattunk, és nagyon érdekes volt ütköztetni a sajátunkkal a különvéleményeket.

Mikor vállaltál szerepet és kinek a felkérésére a Magyar Szociológiai Társaság életében?

Én a kezdetektől tagja voltam... Ez abban a csodálatos időszakban történt, amikor az akadémiai intézetek autonómiával rendelkeztek, és nálunk vetésforgószerűen lehetett igazgatókat választani. Ez azt jelentette, hogy a jeles kutatók részben elvállalták az intézetigazgatást, de egy stábbal együtt, hogy ez a hivatalos megbízatás lehetőség szerint a saját kutatásukat és elképzeléseiket ne nagyon terhelje. 1994-ben, amikor januárban Hankiss Elemért választottuk meg igazgatónak, valamilyen csoda folytán három hónap múlva egyéves ösztöndíjat kapott Stanfordba. Hankiss Elemér teljesen váratlanul engem választott helyetteséül, mert volt tapasztalata arról, hogy én hogyan dolgozom az értékutatásokban. Ez egy időre nagy megdöbbenést és rácsodálkozást váltott ki az eredeti Szociológiai Intézet munkatársai körében. Feltették nekem a kérdést, honnan veszem magamnak a bátorságot, hogy a felkérésre igent mondjak, és nem kérdezem meg a közösséget, hogy ők mit gondolnak. Erre nem lehetett bölcsebbet válaszolni, mint azt, hogy a puding próbája az evés, és azt is mondtam, nézzük meg, mire megyünk ketten. Közben az adminisztráció csak nőtt, és nőtt a feszültség is az Akadémia és az intézetek között.

Ha jól sejtem, az MTA intézeteinek átalakítása, a különböző akadémiai vezetők koncepciói egyre nehezebb helyzetbe hozták az intézeteket.

Minden évtizedben megjelent az akadémiai intézetek átalakításának igénye, szükségessége, hol együtt a kettő. A folyamat erőteljesen attól függött, hogy az aktuális elnök és környezete hogyan viszonyult a különböző diszciplínákhoz, hol akarták fokozni az ellenőrzést és az adminisztrációt, ehhez mindig jó terep volt a természettudományok és társadalomtudományok szembeállítására. A diszciplínák közötti áldatlan háborúskodásból a bölcsészettudományok és a társadalomtudományok mindig vereséggel, vagy nehezebb helyzetben kerültek ki, mert újabb és újabb érvágások történtek. Egyrészt nehezen lehetett megértetni azt az alapvető ellentmondást, hogy egy laborban dolgozó kitűnő tudós bizony reggel bemegy a

laborba, és éjfélkor még ott van, egy társadalomkutató pedig veszi a hátizsákját, és elmegy terepre, vagy otthon ül, és gondolkodik egy papírral és ceruzával. Hol vannak az intézetekben a társadalomkutatók? Ez a sejtelmes kérdés örökké ott lengett a párbeszédekben és a párbeszédük körül, mint egy burok, a gyanakvás burka. Ott lebegett körülöttünk, hogy ezek az állandóan vitát kezdeményező, fölöslegesen kötözködő bölcsészek, a humán tudományok és társadalomtudományok kutatói még a kákán is csomót keresnek, és nem elég egzaktak, nem elég precízek...

Nem elég hatékonyak...

Igen, aztán jött a hatékonyság.

...és nem elég profitábilisak...

Hát nem.

Visszatérve a Szociológiai Társaságra...

Igen, egy ideig mint tag a művészetszociológiai szekcióban dolgoztam. Döntően S. Nagy Katival, Szilágyi Erzsébettel, Wessely Annával, tehát mindazokkal, akik akkor ezzel foglalkoztak... Banyár Magdival, aki akkor még hallgató volt, és a nagy korkülönbség ellenére, Veres Andris irodalomtörténésszel. Nagyon sokféleek voltunk ugyan, de például egy ilyen civil szervezet ernyője alatt a művészetszociológiai szakosztály köszönte, nagyon jól volt, sokat dolgoztunk. Nyertünk OTKA-kutatást, csináltunk egyfajta szociológiatörténeti összeállítást stb. S. Nagy Katit követően átvettem a szakosztály irányítását, majd pedig 1996-ban, amikor Kovách Imre a nagy konferenciát követően más irányba kezdett el kutatni, a titkárságot is. A társaság vezetésében 1996-tól folyamatosan részt veszek.

Mikor kezdted a Kultúra és Közösség folyóirat szerkesztését, amit A.Gergely Andrással végeztetek, és sok nehéz perióduson mentetek keresztül, persze elsősorban a források megszerzéséért kell küzdenetek. Mikor indult a KÉK az életedben?

A KÉK már 76-tól az életemben volt, mert a nevezett „óvodában” különböző tematikus számokat állítottunk össze kutatások, esszék, esszé tanulmányok kapcsán, és az akkori szerkesztésben „óvodai tagként” részt vettünk.

Akkor a KÉK mióta létezik?

1973 óta, Vitányi Népművelési Intézetbe kerülésétől. A folyóirat is átkerült, B. Vörös Gizella volt a főszerkesztő hosszú időn keresztül, a Kultúra és Közösséggel együtt ő is átjött, a 12 ember között. 1996-ban azonban a minisztérium megszüntette a támogatást, mondván, vannak egyéb szaklapok, ott van számos

terület, amelyet más periodikák lefednek. Akkor egy évig szünetelt, de nem szűnt meg a lap, és 1998-ban újraindítottuk. Akkor már én vettem át a főszerkesztését, és maradtak kollégák, akik besegítettek, részben pedig kialakult ez a perszonálunió A.Gergely Andrással, egy nagyszerű barátságon alapuló együttműködés. András olyan tudással rendelkezik, amely nekem lenyűgöző érték emberileg és szakmailag is, és így 1998 óta kötelékben repülünk.

Emellett tanítasz is, mert én legutóbb az ELTE-n, egy művészetpedagógiai konferencián találkoztam veled, és úgy emlékszem, egy tanítványodat kísérted, ott ültél az előadásán...

Tanítottam tíz évig Pécsen, és ezután következett évtizedeken át a Budapesti Gazdasági Főiskola, majd Egyetem. Ott is alapvetően szociológiai tárgyakat tanítottam, bevezetést a szociológiába meg szabadidő-szociológiát, családszociológiát – életmód-kultúra-szabadidő, ez volt a hívószó. Mivel újabb és újabb kutatási eredményeink voltak, ezeket be lehetett vinni a képzésekbe, és a kutatásokkal szemléltetve egyszerre módszertant is, elméletet is mutathattam az ifjúságnak. És legalább tíz éve vagyok a Testnevelési Egyetem Társadalomtudományi Doktori Iskolájának egyik tanára. Így aztán vannak nagyon érdekes doktoranduszaim, akik gondolkodnak a világról, a test, a művészet kapcsolatáról. Őket tudom egy kicsit tutorálni, meg hát belefeledkezni, mert ha a doktoranduszban van spiritus, akkor ez egy olyan közös tanulási folyamat, ami bearanyozza az ember életét. Ezt minden pátoz nélkül mondhatom. Azon a bizonyos konferencián például egy nagyon tehetséges doktoranduszomat kísértem, akivel keressük az új lehetőségeket. Abszolút két lábbal áll a földön, de nagyon kellett az az összeérési idő, hogy mi egymást így támogassuk.

2020-ban ez a tudományterület nem olyan népszerű, mint a hetvenes–nyolcvanas években volt, nem olyan „trendi”... a fiatal kollégák ismeretében hogyan látod, megőrizte azt az ethoszt, amelyet a társadalom monitorozása, önismerete és humánus értékek felé terelése jelentett egy korszakban? Hogyan változott, te hogy látod?

Gyökeresen megváltozott. Nagyon tehetséges, nagyon jól képzett, nagyszerű középkorú és fiatal kollégáink lettek, de teljesen más gondolkodásmóddal, ambíciókkal és attitűdökkel, s sajnos kevés humán műveltséggel – azért ezt meg kell jegyezni –, aminek az az eredménye, hogy sokkal szimplábban látják a világot, sokkal kevésbé érinti meg őket a társadalmi mozgásokban a mélység. Az összefüggések inkább a mátrixokból következnek, nem az emberi kapcsolatokból. És mint az orvostudományban az orvos a beteget tárgynak tekinti, mert különben nem tudja gyógyítani – bocsánat a rossz példáért, de valami hasonló történt a társadalomtudományban is –, elemszám van, darabok, válaszok, de maga a személyiség, annak

lehetőségei, a gondolkodás fontossága, izgalma, vagy esetleg a meggondolatlanság, a tévutakon járó, de kereső ember iránti érdeklődés, hát ez bizony elég csekély.

Érdekes, hogy most, beszélgetésünknek ezen a pontján az embert helyezted előtérbe. Ha ebben a kérdésben létezik személyes hitelesség, az nálad 1000 százalékos. Amikor a barátok betegágya mellett állsz, egészen a végső pillanatig kíséred őket... vagy egy fiatal kolléga temetésén is ott vagy.... mindig azt érzem, hogy neked az ember a fontos.

Nem is tehetek mást, ugyanis elemi tapasztalatunk – és erről vagy beszélünk, vagy sem –, hogy szeretnénk magunkat elfogadtatni másokkal. Ezt az igényünket azonban nem lehet ráerőszakolni a külvilágra, ez fordítva működik. Másokat kell előbb elfogadni, megérteni ahhoz, hogy mi is vágyjunk a mások elfogadására. Nagyon tanulságos volt nekem a mértékadó férfiak példaadása, ami meghatározza ezeket az attitűdjeimet. Egyrészt a nagyapám, aki rendkívül művelt és intelligens ember volt, és aki, miközben ő a saját gyerekeit veszítette el, úgy mondta el az édesanyám halálát, hogy engem próbált megerősíteni, hogy mi azért ott vagyunk egymás számára. Vagy az is példa számomra, ahogyan nehéz helyzetekben Vitányi Iván – minden harc és vita ellenére – a pótapaságot magára vállalta. Természetesen ugyanolyan autoriter volt, mint a nemző apám, mégis volt szabadságom, amit tiszteletben tartott. Vagy a későbbiekben, nagy formátumú kutató kollégák, barátok esetében hasonlóképpen, érték, hogy közel kerülhettem hozzájuk. Míg azonban a hozzám korban közel álló, nagyon tehetséges férfi kollégákkal ilyen testvéri viszonyba kerültem, az intézet nagyasszonyaival – s ez nyilvánvalóan szociálpszichológiai változás – sokkal később alakult ki a jó kapcsolat, ott ez nehezebb volt, a meggyőzés hosszabb folyamatáról mesélhetnék, de mégis úgy fogadtak be, időskorukra, ami számomra egészen megrendítő és megható.

Talán az alázatot érzékelték benned, hogy te nem egyéni tudományos karrierre vágytál, hanem ezt a fajta közösségépítő, szolgáló, összetartó, akceleráló szerepet vitted, ami egyre fontosabb lett, párhuzamosan azzal, ahogy a tudományterület maga mind nehezebb helyzetbe került. A pályád még abszolút folytatódik, szerkeszted a KÉK-et, viszed tovább a tutori munkád, a szociológiai társaságbeli szereped, de ebben a periódusban te mit tartasz személyesen a legnagyobb sikerednek a pályádon?

Az, hogy Magyarországon évtizedeken át lehetett kultúrakutatást végezni, biztos, hogy jelentős eredmény, még ha nem az én érdemem is. Az, hogy a *Kultúra és Közösség* két éve támogatás nélkül működik, önkéntes alapon, és a kiadó hozzájárulásával, fontos szempont. Az, hogy amikor én szükségét éreztem, hogy készüljön egy publikáció, készüljön egy előadás, azt megtettem, de a kreditpontokért való háborúzásból igyekeztem magamat kivonni. Ez engem ebben a formában nem vonzott.

De milyen jó tanulságokkal járhatnak bizonyos szakbizottságok... Én tagja voltam három ciklusban a szociológiai szakbizottságnak, amely a nagydoktorira terjesztette elő a kollégákat, és ennek az lett a végeredménye, hogy azt mondtam, ez az a fórum és ez az a folyamat, amelyben nem vagyok hajlandó részt venni. Nem leszek tőle nagyobb tudós, nem leszek tőle külön ember. Akkor inkább olvassak, tanuljak, törődjek a csoportommal, mert 2008-tól kezdődően az intézet folyamatosan vészhelyzetben volt. Ha akkor nem foggal-körömmel kaparjuk ki a lehetőségeket, ha nem pályázunk ész nélkül, mindenki mindenre, és ha nem dolgozunk akkora erővel, akkor már a 2008-as időszakban elsöpörnek minket. Az összevonásra így csak 2012-ben került sor, ami szintén annak a vezetői technikának köszönhető, hogy ha behívtak is raportra, a tőlem telhető legnagyobb udvariassággal végighallgattam, és időnként elmondtam a magam nagyon egyszerű érveit, majd pedig amikor kijöttem, úgy jártunk, mint a Jókai-regényben Baradlayné férje halálakor, amikor is azt mondja: „mostantól minden másképpen lesz”. Az én ellenállási vágyam effajta. Meg a játék. Játék egy picit a hatalommal, a lehetőségekkel, a veszéllyel, de nem a hangerővel. Inkább nézzük meg, mit és hogyan lehet a legjobban és a leggyorsabb módon megoldani. Egyrészt, ha van felesleges adminisztráció, essünk túl rajta, csináljuk meg, és ne nyafogjunk. Ha azonban a kollégákat kellett megvédeni, az a sok tanulság, tapasztalat, amit a Vitányi mellett töltött évtizedek felhalmoztak, mindig azt jelentette, hogy az intézet megérdemli azt a felelősségvállalást, hogy ha kell, még a disznóságot is próbálom megvédeni.

A másik dolog, amit nagyra becsülök, hogy a kollégák megértették, bejárni akkor kell, amikor dolgozunk van egymással: szakmailag, emberileg. Akkor gyorsan mindent intézzünk el, egyébként tessék kinek-kinek a saját terepén, a habitusa szerint dolgozni. Ennek volt egy másik oldala is: ha feladat van, engem abszolút nem tud meghatni sem a szombat-vasárnap, sem más privát probléma, tehát ha elvállalunk közösen valamit, akkor nincs kibúvás. A példa ismételten sántít, de neked, az örök rádiósnak világos, hogyha bent vagy a stúdióban, és az óra elindul, az adás nem várhat. És ha csapat ül az asztalnál, akkor nem beszéljük le a másikat arcátlanul, mert ha 20 másodperc jut egy szereplőre, akkor nem beszéljük le a kollégát. Tiszteletben tartjuk a kérdezőt, tiszteletben tartunk más egyéb helyzeteket. És nem 00-kor kezdődik a feladat, hanem minimum előtte 5 perccel, és hogy mindenkor mindig készülni kell, és mindig tiszteletben tartani a másik személyiséget, a másik adott pillanatnyi pozícióját, diszpozícióját, és figyelemmel lenni nemcsak a kognitív szituációkra, hanem az érzelmi viszonyokra.

Amit most elmondtál, egy mai vezető számára úgy definiálhatnánk, hogy igazi teamplayer, csapatjátékos, hogy motivált, és ez az a „mindset”, ami a csapat teljesítményét erősíti. Ha valaki ezt meg tudja őrizni, konzekvensen, az valóban teljesítmény.

Timea, köszönöm, hogy vállalkoztál erre a beszélgetésre!

Köszönöm! Köszönöm, hogy készültél, hogy vállalkoztál rá, és nem úgy tekintek a beszélgetésre, mint nagy múltidézésre és köldöknézésre, hanem ilyen az életem, én ilyen vagyok, és ezt vállalom.

IRODALOM

HORVÁTH JUDIT (2000) *A magyar művelődés helyzete a harmadik évezred küszöbén, avagy, A Magyar Művelődési Intézet tevékenységének bemutatása*. Szegedi Egyetemi Könyvtár: Hozzáférés: <http://www.kerekpaturak.hu/szakedolgozat/szakedolgozat.htm>

JÓZSA PÉTER (1973) *Kulturális blokkok Budapesten*. Budapest: Népművelési Intézet.

TIBORI TIMEA (2018) A kultúra fogalmának változásai a 80-as évektől. *Kultúra és Közösség*, 43–60. Hozzáférés: <http://kulturaeskozosseg.hu/pdf/2018/1/03.pdf>